

МАКДОНАЛЬДИЗАЦІЯ ОСВІТИ

Додонов Р.О.

Донецький національний технічний університет

Одним з найвиразніших і найвідоміших символів процесів глобалізації і американізації є мережа ресторанів швидкого харчування „Мак-Дональдз”. Згадаємо як в роки горбачовської Перебудови біля першого московського „Мак-Дональдза” вишукувалась величезна черга: радянські люди прагнули відчутти те, що відчували інші по той бік „залізної завіси”. І цей пересічний факт відкриття ресторану набув політичного забарвлення. Сьогодні майже у кожному великому місті планети існує вже по декілька установ цієї мережі, подібні одна до одної начебто ксерокопії, з незмінним логотипом „М” жовтого кольору, з максимально уніфікованою системою обслуговування, стандартним меню.

Соціологи, психологи, фахівці з менеджменту віддали належне організації праці у ресторанах мережі. Дж. Рітцер вважає, що „Мак-Дональдз” є прикладом того, як „формально-раціональна система привносить різні моменти ірраціональності, з яких найзначнішим є демістифікація і дегуманізація процесу прийняття їжі” [1, с.497]. Приготування останньої у „Мак-Дональдзі” докорінним чином відірвано від процесу обслуговування клієнтів, тому критеріями ефективності й успішності функціонування ресторанів є не смак страв, що подаються, а „ефективність, передбаченість, акцент швидше на кількості, ніж на якості, і здійснення контролю через заміну людських технологій уніфікацією операцій” [1, с.497]. Замість інтимного процесу куштування страв відбувається швидко і знеособлене задоволення потреби у їжі, до того ж організоване за принципом конвеєрного виробництва.

Звичайно, приклад з „Мак-Дональдзом” є лише частковим випадком, але за ним стоїть більш широке соціальне явище макдональдизації, яке поступово набуває всезагального характеру. І справа не лише в тому, що практика обслуговування клієнтів в „Мак-Дональдзі” була запозичена низками мереж у царині харчування (зокрема, „Бургер Кінг”, „Птиця Хат”, „Курчата з Кентуккі”), роздрібною торгівлі (дитячі магазини „Іграшки – це ми”) та інших установ. Універсальність макдональдизації полягає в тому, що мультиплікується сам принцип раціонального розведення змісту і форми обслуговування, що дозволяє зробити останнє адекватним до сучасних повсякденних поведінкових практик. Макдональдизація є „одним з типів раціональності, який виник у період радикального

модерна і, вочевидь, з певними модифікаціями буде збережений й у постмодерні... Макдональдизація стосується не лише ресторанного бізнеса, але й освіти, праці, родинних стосунків та віртуально кожного іншого сегменту суспільства” [2, с.1-2].

Розвиваючи цю думку, С.А.Кравченко також вказує, що сфера дегуманізації не обмежується мережею ресторанів, що надали назву відповідному феномену. Основні принципи організації обслуговування у ресторанах швидкого харчування сприяють створенню „хибних дружніх відносин”; дегуманізуються сімейні стосунки, оскільки батьки і діти менше спілкуються один з одним; читання дітям на ніч замінюється переглядом телефільмів чи комп’ютерними іграми; брак емоційного потягу подружжю відтворює пігулка віагри або пошук сексуальних партнерів поза шлюбом. Дегуманізується медичне обслуговування: пацієнти відчують себе елементами медичного конвеєра, де збільшується час на різноманітні аналізи і тести, і разом з тим, зменшується на живе спілкування хворого з лікарем. Дегуманізується запліднення – багато хто сьогодні може стати батьками лише штучним шляхом, де людський фактор також зведений до мінімуму; макдональдизується вагітність і народження дитини. Навіть похорон макдональдизується [3, с.179-180].

У всіх цих випадках виразно можна побачити загальні принципи, за якими функціонують макдональдизовані інститути і які лежать в основі внутрішньої фірмової ідеології „Мак-Дональдз”: ефективність, калькулюємість, передбаченість, контроль. Спробуємо екстраполювати ці принципи на сферу вищої освіти, де останнім часом відбуваються реформи, що дуже нагадують за своїм змістом процес макдональдизації.

Отже, першим принципом є *ефективність*. Йдеться, однак, не про підвищення якості підготовки фахівця – вона, скоріше, знижується, - але про цілевідповідність навчального процесу. За досить примітивною схемою функціонування раціоналізованих соціальних інститутів, яку можна описати ланцюгом „мета-засіб-результат”, освітній процес розглядається з точки зору найкоротшого шляху отримання корисної інформації, яка сама стає товаром. Сьогодні панівними є прагматичні погляди на вищу освіту як на капіталовкладення, при цьому помітно зміщуються джерела фінансування. Провідним мотивом для отримання вищої освіти є надія окремого студента (та його батьків) на те, що після отримання диплому він влаштується на престижну і, головне, високооплачувану роботу, яка дозволить компенсувати всі затрати на освіту. З боку

держави це означає, що суттєво змінюється мета освітньої політики. Якщо раніше метою вищої освіти була підготовка державою кваліфікованих кадрів для народного господарства та постійне відтворення розширеного виробництва, то зараз держава лише сприяє задоволенню суспільно значущої потреби. Тобто вона перетворюється з замовника на виконавця освітніх послуг. А ефективність в очах замовника і ефективність в очах виконавця – це прямо протилежні речі.

Відповідно до мети змінюються і засоби її досягнення. Не випадково головне питання, яке турбує студента, який прийшов на першу лекцію з нового навчального курсу, таке: „Навіщо це мені потрібно?” Це означає, що студент раціонально розраховує, наскільки конкретна дисципліна є корисною для його майбутньої професійної діяльності, і скільки грошей може принести знання у цій галузі. Часто густо подібна логіка вступає у протиріччя із логікою і досвідом укладача навчальних планів. Але й студент, й укладач планів, й чиновник у міністерстві вже мислять у суто економічній площині, використовуючи поняття рентабельності, корисності, оптимальності, економії часу тощо. Звідси, до речі, – зведення студентів у величезні потоки (так рентабельніше!), де інколи втрачається сам сенс читання лекції, оскільки студенти навіть не чують викладача.

Принцип *калькулюємості* напряду пов'язаний з принципом ефективності і акцентує увагу на кількісних параметрах освітніх послуг. Це стосується як вартості навчання, яка різниться в залежності від спеціальності, так і розподілу навчального часу. „В макдональдизованих системах кількість стала еквівалентом якості: швидка доставка, по суті, означає... якісну доставку. Аналогічно, більше означає краще. Звідси заклики: з'їж (випій, купи) дещо „подвійне” чи „потрійне” і тим самим з'економ” [3, с.178]. Це цілком стосується і вищої освіти, де все більшої значущості набуває поняття „кредиту” як одиниці розрахунку освітніх послуг. Якщо на один навчальний курс надається більше кредитів, ніж на інший, то це означає, що перша дисципліна є більш важливою, ніж остання. Калькулюються всі види робіт викладача, розроблені критерії оцінки поточної роботи студента, який накопичує бали, що конвертуються у модульну оцінку. Враховується навіть час самостійної роботи студентів, хоч це і є суцільною фікцією. Мають місце і заклики до другої, паралельної освіти, яка, дійсно, виходить дешевше, ніж базова.

Принцип *передбаченості* означає, що освітні послуги є стандартними, незалежно від часу і місця, де вони надаються. У межах Болонського процесу обмін студентами і викладачами,

стажування за кордоном уможлиблюється завдяки максимальній уніфікації освітнього процесу. Часи, коли студент А свідомо бажав навчатися виключно у професора Б і тільки у нього, остаточно минули, адже досить велика ймовірність того, що призначений у групу студента А професор В мало чим відрізняється від професора Б.

Контроль у макдональдизованих закладах освіти здійснюється за допомогою технологій з мінімізацією людського фактора. На наш погляд, саме ці технології контролю забезпечують найбільшу частку дегуманізації раціоналізованих інститутів. Освіта, яка з самого початку була побудована на живому спілкуванні особистості викладача та особистості студента (на чому ґрунтуються всі педагогічні системи), перетворилася на конвеєр, де вони обидві грають роль гвинтиків знеособленого механізму. Скориставшись приводом боротьби з корупцією, вітчизняні чиновники від освіти практично знищили цей живий зв'язок Учителя і Учня. Дискредитація доброго імені та авторитету Учителя обернулася роботизацією навчального процесу: контакти між викладачем і студентом зведені до мінімуму, викладач не має права опитувати студента під час іспиту, та й самі іспити замінені на письмові модульні відповіді, різноманітні тестові методики та інші технології контролю за знанням без людського фактора. Широко рекламуються переваги дистанційної освіти. По суті, макдональдизація освіти зводить все до абсурду, усунувши людину навіть з тієї сфери, де на ній все тримається.

Аналіз принципів макдональдизації призводить до висновку, що цей, на жаль, магістральний шлях цивілізації не лише сприяє розвитку цілераціональних дій, укріплює дисципліну, формує ефективні, передбачені і контролюємі акти поведінки, але й низводить людей до простих економічних ресурсів, що так чи інакше сприяє відтворенню дегуманізації людської особистості.

Література

1. Ритцер Дж. Современные социологические теории / Джордж Ритцер. 5-е изд. – СПб.: Питер, 2002. - 688с.
2. Ritzer G. The Mcdonaldization of Society. – Pine Forge Press, 2000. – P.1-2.
3. Кравченко С.А. Риски в нелинейном глоболокальном социуме / С.А.Кравченко. – М.: Анкил, 2009. – 224 с.